

HRVATSKO FILOZOFSKO DRUŠTVO

Simpozij

REFORMACIJE I REVOLUCIJE

**Povodom 500. obljetnice protestantske reformacije i
100. obljetnice Oktobarske revolucije**

Zagreb, 14.–16. prosinca 2017.

(Velika dvorana *Školske knjige*, Masarykova 28)

ORGANIZATOR

Hrvatsko filozofsko društvo

<http://www.hrfd.hr>

ORGANIZACIJSKI ODBOR

Predsjednica

dr. sc. Ana Maskalan

Tajništvo

Mira Matijević

Denis Novko, mag. phil.

prof. dr. sc. Gordana Bosanac

dr. sc. Zoran Grozdanov

izv. prof. dr. sc. Hrvoje Jurić

prof. dr. sc. Zdravko Radman

doc. dr. sc. Marija Selak

dr. sc. Goran Sunajko

prof. dr. sc. Lino Veljak

POTPORA

Simpozij je organiziran uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske
te potporu Turističke zajednice grada Zagreba i Školske knjige

Sadržaj

- *Reformacije i revolucije* (obrazloženje teme) 5
- Program simpozija 9
- Sažeci izlaganja 17
- Adresar sudionika i sudionica 69

REFORMACIJE I REVOLUCIJE

Obrazloženje teme

Tradicionalni godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva 2017. godine obilježava svojom temom dvije obljetnice: 500. obljetnicu protestantske reformacije i 100. obljetnicu Oktobarske revolucije. Početkom protestantske reformacije simbolično se određuje 31. listopada 1517. godine kada je Martin Luther na vrata crkve u Wittenbergu objesio svojih 95 teza o oprostima grijeha. Događaji koji su uslijedili, predvođeni pozivom više društvenih i vjerskih pokreta na crkvenu reformu, doveli su do raskola Zapadne crkve, nastanka protestantizma te brojnih drugih političkih, ekonomskih i društvenih promjena. Oktobarska revolucija 1917. godine predstavlja drugu i posljednju fazu Ruske revolucije kao odgovora carskom politikom nezadovoljnih seljaka, radnika i vojnika. Njezine su neposredne posljedice bile ukidanje apsolutističke monarhije na čelu s carem Nikolom II., a posredne inauguracija sovjetskog režima i nastanak Sovjetskog Saveza kao vodeće svjetske sile.

Premda navedena povijesna zbivanja ne dijele ni mjesto ni trenutak, zajednička osobina protestantske reformacije i Oktobarske revolucije odnosi se na njihov neizmjeran politički, kulturni, ekonomski i intelektualni utjecaj na suvremenu sliku svijeta. Također, njihova je zajednička ontološka pretpostavka sadržana u društvenom *momentumu*, čiji su pokretači nezadovoljstvo i kritika postojećih okolnosti te nada (*naivna* ili *učena*) u mogućnost njihove promjene. Drugim riječima rečeno, u prirodi je reformacija i revolucija transgresija (za)danoga, pri čemu se reformacijske promjene najčešće određuju kao usmjerene k popravljaju, a revolucijske k rušenju postojećih društvenih struktura.

Ova je distinkcija ujedno opterećena brojnim normativnim određenjima. Tako npr. Hegel, Marx, Hannah Arendt, Rosa Luxemburg i Gajo Petrović – premda, dakako, iz bitno različitih teorijskih ishodišta – promoviraju vrijednost revolucija i njihovu neumitnost za ostvarenje boljeg društva i svijeta. S druge strane, teoretičari poput Edmunda Burkea, Karla Poppera i Francisa Fukuyame revolucijama odriču trajnu

i pozitivnu ulogu u promjeni postojećega jer one, u svojim krajnjim konsekvencama, parafraziramo li čuvenu Büchnerovu rečenicu, *poput Saturna, jedu svoju djecu*. Pritom oni revolucijama najčešće suprotstavljaju reformacije kao mirne i postupne mijene (obnove, poboljšanja ili usavršavanja), koje ne riskiraju pad u bezvlade i kaos. Unatoč ovakvim analitičkim distinkcijama, granice između revolucija i reformacija propusne su, o čemu najbolje svjedoči upravo protestantska reformacija, a nerijetko su spoznatljive tek *post festum*.

Namjera ovoga simpozija nije samo predstaviti radove u kojima se promišlja filozofsko, geopolitičko, kulturno i ekonomsko nasljeđe protestantske reformacije i Oktobarske revolucije nego i razmotriti pojmove *revolucije* i *reformacije* kao takve, njihovo značenje i položaj danas te njihove perspektive u budućnosti. Također, uz mehanizme društvene promjene naglasak se stavlja i na njihove nositelje, kao i na one koji im se odupiru.

Pojedinačni doprinosi na simpoziju pokrivaju sljedeće teme: 500 godina od reformacije; filozofija protestantizma; reformacija i protureformacija; protestantska kultura; nasljeđe Oktobarske revolucije; reformske i revolucionarne filozofije; konzervativizam vs. liberalizam vs. socijalizam; religijske zajednice kao izvori društvene mobilizacije, religijski aktivizam; radikalni pokreti; reformni pokreti; revolucija i utopijski imaginarij; revolucija i moral; revolucija i umjetnost; revolucija ili reformacija danas; revolucije, reformacije i propaganda; reakcionizam; revolucija i feminizam; (ne)nasilne revolucije; znanstvene revolucije; bioetički aspekti evolucije i revolucije života; revolucija i/ili sekularna eshatologija.

Kao i dosadašnji godišnji simpoziji Hrvatskog filozofskog društva, ovaj simpozij njeguje duh interdisciplinarnosti i pluriperspektivizma, okupljajući stručnjake i stručnjakinje ne samo iz područja filozofije nego i iz povijesnih znanosti, politologije, sociologije, etnologije, komparativne književnosti, povijesti umjetnosti, prava, teologije i drugih znanosti koje su dijelom posvećene spomenutoj problematici.

dr. sc. Ana Maskalan

PROGRAM SIMPOZIJA

NAJAVA SIMPOZIJA

Srijeda, 13. prosinca 2017.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (Ivana Lučića 3), dvorana 3

19.00 Revolucija, vjera i budućnost: razgovor s Jürgenom Moltmannom
(razgovor vodi Zoran Grozdanov)

Organizatori: Hrvatsko filozofsko društvo, Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilišni centar za protestantsku teologiju »Matija Vlačić Ilirik« Sveučilišta u Zagrebu

Četvrtak, 14. prosinca 2017.

- 9.00–9.30 *Otvaranje simpozija i pozdravne riječi*
- 9.30–10.15 **Jürgen Moltmann** (Tübingen): Ernst Bloch, mesijanizam i socijalizam
- 10.15–10.45 *Rasprava*
- 10.45–11.00 *Pauza*
- 11.00–11.15 **Zoran Grozdanov** (Zagreb/Rijeka): *Ora et protestare*: o nekim aspektima Moltmannove teologije revolucije
- 11.15–11.30 **Darko Pirića** (Maruševec): Sloboda, pravda i mir: budućnost reformacijske baštine u dijalogu sa suvremenom apokaliptičkom teologijom
- 11.30–11.45 **Entoni Šeperić** (Zagreb): Euharistijski socijalizam i budućnost lijevog političkog subjekta
- 11.45–12.00 **Hrvoje Jurić** (Zagreb): Revolucija kršćanstva
- 12.00–12.15 **Raul Raunić** (Zagreb): Kršćanska eshatologija i teorija revolucije: teološki izvori političkog radikalizma u ranom novovjekovlju
- 12.15–12.45 *Rasprava*
- 12.45–13.00 *Pauza*
- 13.00–13.15 **Eva D. Bahovec** (Ljubljana): Kopernik, Darwin, Freud – znanstvene revolucije koje su potresle svijet?
- 13.15–13.30 **Renata Jambrešić Kirin** (Zagreb): Revolucija u strahu od žena
- 13.30–13.45 **Marija Ott Franolić** (Zagreb): Feminizam, majčinstvo i utopija
- 13.45–14.00 **Mojca Rapo-Waite** (Karlovac): Žene, utopija, (r)evolucija
- 14.00–14.15 *Rasprava*
- 14.15–15.15 *Pauza*

- 15.15–15.30 **Aneli Dragojević Mijatović** (Rijeka): Oktobarska revolucija i ruska avangarda: konstruktivizam kao klasna borba
- 15.30–15.45 **Ivan Jarnjak** (Zagreb): Umjetnost revolucije kao revolucija umjetnosti: ruska avangarda još jednom – umjetnik kao proizvođač
- 15.45–16.00 **Vesna Maričić** (Beograd): Uticaj Oktobarske revolucije na razvoj ruske avangarde
- 16.00–16.15 **Vlatko Ilić** (Beograd): Umetnost i revolucija: nasleđe 20. veka i savremena razumevanja
- 16.15–16.30 *Rasprava*
- 16.30–16.45 *Pauza*
- 16.45–17.00 **Maroje Višić** (Dubrovnik): Mišljenje revolucije H. Marcusea
- 17.00–17.15 **Anita Lunić** (Split): Revolucija u horizontu filozofije prakse
- 17.15–17.30 **Vesna Ivezić** (Zagreb): Era *Aquarius* – iskorak k svjesnosti
- 17.30–17.45 **Nikola Tadić** (Sisak): Praxis filozofija kao mišljenje revolucije: pjesničko-filozofski tekstovi o našim filozofima
- 17.45–18.00 *Rasprava*
- 18.00–18.15 *Pauza*
- 18.15–18.30 **Goran Sunajko** (Zagreb): Je li danas moguća nenasilna revolucija? Alternativa iz perspektive francuskog postmodernog marksizma
- 18.30–18.45 **Lana Zdravković** (Ljubljana): Politizacija života: o mogućnosti revolucije danas
- 18.45–19.00 **Predrag Krstić** (Beograd): Protest kao klica revolucije: konzervativna osuda
- 19.00–19.15 **Vanja Borš** (Zagreb): *Idola revolutionis*
- 19.15–19.30 **Stipe Buzar** (Zagreb): Utjecaj reformacije na teoriju pravednog rata
- 19.30–20.00 *Rasprava*

Petak, 15. prosinca 2017.

- 9.00–9.15 **Orhan Jašić, Samir Beglerović** (Sarajevo): Princip otuđenja: razmišljanja o naravi globalnog neoislamokapitalizma
- 9.15–9.30 **Ksenija Magda** (Zagreb): »Zato poreze plaćajte!« Biblijska promišljanja o revolucijama na temelju Rimljanima 13,1–7
- 9.30–9.45 **Lazar Atanasković** (Novi Sad): Reformacija i tekst: biblijski i historijski kriticizam
- 9.45–10.00 **Krešimir Šimić** (Osijek): Interpretativna znanost o kulturi i postliberalna teologija
- 10.00–10.15 *Rasprava*
- 10.15–10.30 *Pauza*
- 10.30–10.45 **Ana Maskalan** (Zagreb): Tko, što, kako? Ideja napretka i društvena promjena
- 10.45–11.00 **Adriana Zaharijević** (Beograd): Rađanje reforme i transformacija političkog
- 11.00–11.15 **Luka Janeš** (Zagreb): Revolucija i reformacija vs. evolucija i revalencija
- 11.15–11.30 **Lawrence Waite** (Karlovac): Inovativna reforma: trajna revolucija – demokratski imperativ
- 11.30–11.45 *Rasprava*
- 11.45–12.00 *Pauza*
- 12.00–12.15 **Zdravko Radman** (Zagreb): Znanstvene revolucije: je li nesumjerljivost nepremostiva?
- 12.15–12.30 **Biljana Radovanović** (Niš): Priroda naučne promene i tradicija u nauci
- 12.30–12.45 **Goran Rujević** (Novi Sad): Uzroci i posledice reformacije prirode
- 12.45–13.00 **Nenad Vertovšek** (Zadar), **Ivana Greguric** (Zagreb): Promišljanje znanstveno-tehničke (r)evolucije čovjeka i svijeta

13.00–13.15 **Matija Mato Škerbić** (Varaždin): W. J. Morganov prijedlog reformacije konceptualiziranja sporta – široki internalizam i historicistički konvencionalizam

13.15–13.45 *Rasprava*

13.45–15.30 *Pauza*

15.30–15.45 **Samir Vrabec** (Osijek): Jukstapozicija Luthera i Karlstadta kao ogledni primjer odnosa reformacije i revolucije

15.45–16.00 **Ivo Džinić** (Osijek): Reformacija vs. Revolucija. Erazmo Roterdamski i reformacija

16.00–16.15 **Željko Pavić** (Zagreb): Dva Lutherova katekizma

16.15–16.30 **Enis Zebić** (Zagreb): Kršćanski socijalizam *Socijalne revije*

16.30–16.45 **Iva Šokičić** (Zagreb): Revolucija protiv »novog svjetskog poretka« – utopijska ideja ili realna opcija?

16.45–17.15 *Rasprava*

17.15–17.30 *Pauza*

17.30 *Godišnja skupština Hrvatskog filozofskog društva*

20.30 *Cocktail*

Subota, 16. prosinca 2017.

- 10.00–10.15 **Sead Alić** (Koprivnica/Zagreb): Je li moguća revolucija bez religijske reformacije?
- 10.15–10.30 **Dafne Vidanec** (Zaprešić): O značenju i tumačenju koncepta revolucije i reformacije u kontekstu propitivanja moralnih temelja kulture moderniteta u misli Charlesa Taylora
- 10.30–10.45 **Stanko Vlaški** (Novi Sad): *Nema revolucije bez reformacije*. Hegelovo poimanje odnosa države i religije
- 10.45–11.00 **Nevena Jevtić** (Novi Sad): Siromaštvo i princip protestantizma. Hegelovo razumevanje siromaštva
- 11.00–11.15 *Rasprava*
- 11.15–11.30 *Pauza*
- 11.30–11.45 **Slobodan Sadžakov** (Sombor/Novi Sad): Reformacija i moral
- 11.45–12.00 **Josip Guć** (Split): Treba li se kritika bojati svojih rezultata?
- 12.00–12.15 **Damir Hršak** (Sisak/Zagreb): Holistički environmentalizam iz kršćanske perspektive
- 12.15–12.30 **Suzana Marjanić** (Zagreb): Protestantske crkve, zaštita/prava prirode i prava životinja vs. etička shizofrenija
- 12.30–12.45 **Tijana Trako Poljak** (Zagreb): Socijalna ekologija – revolucija ili *mainstream*?
- 12.45–13.15 *Rasprava*
- 13.15–14.00 *Završna rasprava i zatvaranje simpozija*

SAŽECI IZLAGANJA

Je li moguća revolucija bez religijske reformacije?

U središte svog propitivanja tekst stavlja Hegelovu *Filozofiju povijesti*, posebno završne dijelove u kojima se, među ostalim, tvrdi da se ne može očekivati mijenjanje pravnih sloboda bez oslobođenja savjesti te da je pogrešno očekivati uspješnost revolucije ako joj prije toga ne prethodi religijska reformacija.

Hegelove se stavove o reformaciji, revoluciji te povijesti, kako je vidi Hegel, želi kritički promisliti u svjetlu suvremenih religijskih, teologijskih, filozofijskih, politologijskih, znanstvenih, ali i kulturologijskih teza i istraživanja.

Filozofija povijesti ovdje se promatra kao svojevrsni ključ za razumijevanje Hegelove (nerijetko hermetične) filozofijske misli. Istovremeno se njegove sjajne uvide želi staviti u kontekst suvremenog oživljavanja fenomena religijskog/vjerskog.

LAZAR ATANASKOVIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija

Reformacija i tekst: biblijski i historijski kriticizam

Početak modernog istorijskog istraživanja izvora vezujemo pre svega za Bartholda Georga Niebuhra i njegova *Predavanja iz rimske povesti* (1811.). Kao predpovest ovog revolucionarnog shvatanja izvora obično se uzima razvoj filologije kao naučne discipline, praćen narastajućom svešću o povesnom karakteru samog teksta. Utoliko, pored filologije i sporadičnih istorijsko-kritičkih studija o izvorima, predpovest onoga što se u 19. veku artikulisalo kao *Quellenforschung* čini se kratkom. Ipak, ukoliko obratimo pažnju na osnovnu pretpostavku Niebuhrovog mišljenja, a to je razlikovanje *istorijskog teksta* i *same povesti*, izgleda da je razvoj kriticizma izvora moguće posmatrati kao fenomen dugog trajanja koji otpočinje sa niveliranjem razlike između *teksta* i *istine* u ranoj reformaciji, nastavlja se sa biblijskim kriticizmom i kulminira razvojem filologije i istorijskog kriticizma.

EVA D. BAHOVEC

Filozofski fakultet, Sveučilište u Ljubljani, Slovenija

Kopernik, Darwin, Freud – znanstvene revolucije koje su potresle svijet?

Freud je svoja znanstvena otkrića usporedio s Kopernikovim i Darwinovim. On ih je opisao kao »tri udarca« ljudskom narcizmu jer vode do gubitka čovjekove centralne pozicije u svemiru, na zemlji i, na kraju, »u vlastitoj kući«. Gubitak se u Freudovu kontekstu razumijeva kao unutarnja podjela svijesti na dva dijela, tj. postojanje antagonističkog »psihičkog aparata« koji nije pomiren ni sa sobom ni s vanjskim svijetom. Lacan je, u svom »povratku Freudu«, ponudio razradu rečene podjele okrećući napačke kartezijanski *cogito* i definirajući ga kao »subjekt nesvjesnoga«. Krećući tragom onoga što je Laplanche kasnije nazvao »Freudovim nedovršenim kopernikanskim obratom«, u radu se najprije tema decentralizacije stavlja u kontekst »gubitka realnosti« u psihoanalizi, a zatim i novog udarca – Freudova »otkrića« spolne razlike. Umjesto definiranja »muškarca kao subjekta, apsoluta«, riječima Simone de Beauvoir, Freud je uveo dvije kategorije, onu muškarca i žene, konceptualizirajući ih upravo takvima – ne kao jedno, nego kao podijeljeno na dva dijela, istodobno inzistirajući na nesvodivom aspektu »biseksualnosti svih ljudskih bića«. Ovaj se rad usredotočuje na posljedice ovog dvosmislenog, ali ne manje važnog freudovskog obrata dekonstrukcije »njegova svijeta« kao isključivo njegovog. Zaključuje se kako nam kritičko-feministička perspektiva može pružiti nove perspektive revolucionarnog karaktera znanstvene tradicije i promjene, uzimajući također u obzir njezin emancipacijski potencijal.

VANJA BORŠ
Zagreb, Hrvatska

Idola revolutionis

Namjera je izlaganjem problematizirati samu bit revolucije. U tom će se kontekstu naznačiti neke temeljne karakteristike (prije svega nastanak i posljedice) toga fenomena u čovjeka (i to u individualnom i kolektivnom kontekstu), a posebice zablude koje se uz njega vežu. Također, naznačit će se kako se termin *revolucija* često neispravno koristi, tj. kako se njime označuju pojave koje nisu revolucijske, nego su evolucijske. Svakako, polazište je kako je revolucija nepoželjna i štetna pojava koju bi samim time trebalo izbjegavati, a što će se izlaganjem i argumentirati. Naposljetku, želja je naznačiti važnost stremljenja evolucijskim naspram revolucijskim promjenama.

STIPE BUZAR

Libertas međunarodno sveučilište, Zagreb, Hrvatska

Utjecaj reformacije na teoriju pravednog rata

Protestantska reformacija značajno je utjecala na tijek europske povijesti, između ostalog time što je doprinijela propasti društveno-političkog ideala srednjovjekovnog *ordo*, zamišljenog kao *societas perfecta*, savršenog ili dovršenog odnosa između carstva i Crkve. Političko-vjerski sukobi u 130 godina nakon Lutherove znamenite 1517. godine i društveno-političke promjene koje su ih pratile oblikovali su sasvim drukčiji međunarodni politički sustav u kojem su države postale suverene jedinice koje zahtijevaju punu neovisnost u vođenju svoje unutarnje i vanjske politike. Zbog ovih promjena umanjuje se politički značaj Katoličke crkve, a čitav niz filozofskih pitanja o društvu i politici, među kojima su i pitanja o pravednom ratu (*bellum iustum*), dobiva sekularno ruho prilagođavajući se novoj situaciji. Cilj je ovog izlaganja pokazati kako navedene promjene utječu na razvoj teorije pravednog rata i koje se korelacije, ako ne i uzročne veze, mogu pronaći između Lutherove reformacije i razvoja misli o pravednom ratu.

ANELI DRAGOJEVIĆ MIJATOVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci, Hrvatska

Oktobarska revolucija i ruska avangarda: konstruktivizam kao klasna borba

Razdoblje ruske avangarde traje od 1908. do 1932. godine i obilježeno je težnjom za odbacivanjem starih i uspostavljanjem novih vrijednosti u umjetnosti. U tom smislu, na polju umjetnosti događa se stanovita revolucija. Među brojnim avangardnim pravcima konstruktivizam je svoj procvat doživio neposredno nakon Oktobarske revolucije 1917. godine, čiji je pak cilj bio dokinuti buržoaziju te ostvariti besklasno društvo radnika-proletera. Umjetnik postaje radnik, a proleterska klasa konzument umjetničkih djela. Glavni predstavnici konstruktivizma govore o »proizvodnoj umjetnosti«, ali i o dokidanju umjetnosti kao takve u smislu prebacivanja fokusa s estetike na funkciju, s kompozicije na konstrukciju, dok umjetničko djelo postaje »stvar«. Cilj je izlaganja ukazati na preklapanje teorijskog okvira dviju revolucija, društvene i umjetničke, ali i na njihov skori razlaz.

IVO DŽINIĆ

Odjel za kulturologiju, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Hrvatska

Reformacija vs. Revolucija

Erazmo Roterdamski i reformacija

Nizozemski teolog, filolog i humanist Erazmo Roterdamski (1465.–1536.) glavni je preteča protestantske reformacije 16. stoljeća, a po mnogima predstavlja prvog pravog i istinskog reformatora Crkve jer je pokušao na postupan i umjeren način iznutra obnoviti Crkvu svojega vremena. Za razliku od takvog pristupa, Lutherov se način obnove Crkve, kao i njegovih pristaša, u najvećoj mjeri može okarakterizirati revolucionarnim. Kao realni utopist i čovjek kojemu su nesavršenosti teško prihvatljive, Erazmo ipak odbacuje svaki oblik isključivosti te u duhu kršćanskog humanizma zagovara nadvladavanje sukoba kroz međusobno uvažavanje i razumijevanje. Stav kako pod svaku cijenu treba izbjegavati sve beskorisne diskusije, koje poradi svojega sadržaja mogu dovesti do žestokog sukoba, pa makar se pritom radilo i o pokušaju dokučivanja nekih teoloških istina, više nego očito govori o Erazmovoju privrženosti miru i dijalogu. Na istom je tragu i njegov stav kako je i najjadniji mir prihvatljiviji i od najslavnijeg rata.

U izlaganju će se ukazati na sve dimenzije Erazmova pokušaja crkvene i društvene obnove, koje su u pogledu na ciljeve u mnogočemu gotovo identične Lutherovima, ali su u pogledu načina njihove provedbe dijagonalno suprotne. Iako u povijesno-filozofskom smislu postoje određene poteškoće s određenjima dvaju pojmova, nastojat će se pokazati kako se kod Erazma više radi o reformaciji u pravom smislu te riječi, a kod Luthera o revoluciji.

ZORAN GROZĐANOV

*Sveučilišni centar za protestantsku teologiju »Matija Vlačić Ilirik«,
Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*

Ora et protestare:

o nekim aspektima Moltmannove teologije revolucije

Ovim ćemo radom prikazati teološko utemeljenje revolucije u ranim djelima znamenitog njemačkog protestantskog teologa Jürgena Moltmanna (*Teologija nade, Raspeti Bog i Religija, revolucija i budućnost*). Polazeći od teze da »kršćanski Bog nije nikakav nebeski jamac *statusa quo*«, Moltmann mogućnost teološkog utemeljenja revolucije (koju razumije kao preobrazbu temelja sustava) pronalazi u samom izvoru kršćanske vjere – Isusovoj smrti i uskrsnuću koje je, kako je posebno naglasio u djelu *Raspeti Bog*, uvjetovano Isusovim povijesnim djelovanjem kao bogohulnika i (političkog) buntovnika, kao i u Lutherovoj teologiji križa iz *Heidelberške disputacije*. Univerzalizam kršćanske poruke, tj. Isusova uskrsnuća, Moltmann ne vidi u svrstavanju kršćanske zajednice (Crkve) kao »treće strane«, »neutralne platforme« za mir i pomirenje, nego u aktivnom zauzimanju za žrtve sustava te za preobrazbu sustava koji proizvodi političke i religijske žrtve, što je i sam Isus prema Moltmannovu tumačenju bio. U radu ćemo pokušati ustvrditi da, na tragu Martina Luthera i Evanđelja, Moltmann smatra kako je sama srž kršćanske vjere ozbiljenje i potencijal za revolucionarno djelovanje.

JOSIP GUĆ

Centar za integrativnu bioetiku, Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska

Treba li se kritika bojati svojih rezultata?

U ovom radu propituju se dometi, posljedice i moralna opravdanost »bezobzirne kritike svega postojećeg« koja se »ne boji svojih rezultata«, kao ni »sukoba s postojećim silama«. Ove poznate Marxove riječi iz njegova pisma Rugeu iz rujna 1843. godine služe kao polazište za to propitivanje, pri čemu se u prvom redu nastoji prodrijeti do osnovnih intencija i smisla djelatne kritike. Imajući u vidu zastranjenja konkretnih historijskih revolucija koje su se pozivale na kritička emancipatorska učenja, rasprava ide u smjeru etičkog razmatranja, pri čemu se sam pojam (djelatne) kritike jasnije osvjetljava, zadobivajući oznaku odgovorne kritike, kao istinskog ispunjenja njenih unutrašnjih kretanja. Konačno, ovaj rad ukazuje na bitnu povezanost problema tradicionalne etike i revolucije s onima integrativne bioetike, posebice po pitanju širenja horizonta moralnog obzira.

DAMIR HRŠAK

Metalurški fakultet u Sisku, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

Holistički environmentalizam iz kršćanske perspektive

Holistički environmentalizam je cjelovito sagledavanje materijalnog i duhovnog okoliša, pri čemu su za kvalitetnu procjenu stanja okoliša te predlaganje rješenja za istinska poboljšanja u njemu nužna određena znanja kako iz područja prirodnih i tehničkih znanosti (materijalni okoliš), tako i iz područja društvenih i humanističkih znanosti (duhovni okoliš).

Kršćanska perspektiva ogleda se u istinskom slijeđenju Kristovih naputaka za svakodnevno životno djelovanje, danih u njegovom *Govoru na gori*, s naglaskom na jedinstvu ortodoksije i ortopraksije. Samo dosljedno djelovanje u skladu s prihvaćenim vjerovanjem u ljubav i mir među ljudima može voditi do čistog materijalnog i duhovnog okoliša. Revolucionarno u tom pristupu jest radikalni raskid s protukršćanskim stavom o opravdanosti dominacije u međuljudskim odnosima, kao raskid sa stavom o nužnosti maksimalno mogućeg eksploatiranja prirode.

VLATKO ILIĆ

Fakultet dramskih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Srbija

**Umetnost i revolucija:
nasleđe 20. veka i savremena razumevanja**

Ideja revolucije je, shodno prilikama koje su oblikovale društveni život od druge polovine 19. i tokom 20. veka, u značajnoj meri obeležila i umetničko stvaralaštvo, sve do današnjih dana. Stvaraoci s početka prošlog veka bili su verovatno najizričitiji u svojim naporima da raskrste sa nasleđem modernog doba i razruše instituciju umetnosti, te da posredstvom svoje prakse izmene svet. Ipak, avangardna težnja za revolucionisanjem društva putem ukidanja distance između umetnosti i života dovela je pre do revolucionisanja sveta umetnosti u okviru kojeg se nakon neoavangardnog perioda kanonizuju nove umetničke prakse i njima svojstveni fenomeni poput performansa, akcija, hepeninga, itd. Ovom ćemo prilikom zato ispitati načine na koje kako avangardno tako i neoavangardno nasleđe uslovljavaju savremenu scenu, te razumevanje revolucije u kontekstu umetničkog stvaralaštva iz današnje perspektive.

VESNA IVEZIĆ

Zagreb, Hrvatska

Era *Aquarius*a – iskorak k svjesnosti

Šezdesetih godina prošlog stoljeća u razvijenim zemljama Zapada došlo je do pokreta mladih usmjerenih protiv nasilne prirode kapitalističkog sistema, potrošačkog društva, ratova. Bunt izazvan ratom u Vijetnamu eskalirao je u eksploziju pokreta u cilju promjene postojećeg sistema. Pokreti su bili nenasilne prirode i osnovna je ideja bila izlazak iz postojećeg društvenog sistema, odbijanje njegovih blagodati baziranih na eksploataciji, uništavanju ljudi i Zemljinih resursa, što je poznato kao »veliko odbijanje«. Filozof Herbert Marcuse smatra se duhovnim vođom tih pokreta. Težnja za slobodom od sistema artikulirana je u poznatom sloganu »Let the Sunshine in« (»Pustite da uđe sunce«), što je bio poziv na »rastjerivanje mraka« koji je vladao u društvu i na buđenje svjetlosti svijesti – svjesnosti o svijetu u kome živimo, a u ozračju najave Novog doba, tzv. *Ere Aquarius*a, koje je imalo nastupiti i u kome će vladati »sklad i razumijevanje« (»Harmony and Understanding«). Ovi su pokreti zbog svoje radikalnosti bili revolucionarnog karaktera i nastojali su izazvati korjenitu promjenu u društvu. Revolucionarna promjena društva uključivala je unutrašnju revoluciju svakog pojedinca. Pokreti su se širili munjevitom brzinom, nudeći i novi stil života (prehrana, odijevanje, meditacija, sredstva za »proširenje svijesti« /»duhovna« upotreba konoplje/, sklonost metafizici i mistici kao opreka dominantnoj tvrdoj materijalnoj kulturi, rušenje tabua, seksualna revolucija, komune, glazba, moda). Smatra se da *revolucija svijesti* nije uspjela zbog odsustva alternativnih ekonomija koje bi omogućile neovisnost pokreta, a koji uz pritisak postojećeg sistema nisu mogli opstati. Njezine su tekovine nakon gašenja pokreta ostale tek kao dodatak, dio opće potrošačke ponude.

RENATA JAMBREŠIĆ KIRIN

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvatska

Revolucija u strahu od žena

Već u prvoj filmskoj posveti Oktobarskoj revoluciji, koja će postati njezin konstitutivni dio i okosnica kulturnog pamćenja, S. M. Eisenstein će revolucionarkama pridati marginalnu ulogu, dočim će likovi vojnkinja i buržujki utjeloviti izopačenost i moralno posrnuće starog poretka. Brojne anarhistkinje, socijaldemokratkinje i pobunjene »apsolutne drugarice«, poput »babice revolucije« Jekaterine K. Breškovske, teroristkinje i zaštitnice seljaka Marije A. Spiridonov, novinarki i komesarke Crvene armije Larisse M. Reisner, feministkinje i komunistkinje Inesse M. Armand ili slavne sekretarice Kominterne Anželike Balabanov, osuđene su na (djelomični) zaborav zbog njihove kritičnosti, utjecaja ili popularnosti prije i nakon boljševičke revolucije. Još veća šutnja obavlja biografije jugoslavenskih žena i komunistkinja koje su boravile u sovjetskoj Rusiji kako bi ojačale vlastitu političku subjektivnost i međunarodni komunistički pokret. Da bismo ove izuzetne osobnosti povijesno, kulturno i politički afirmirali (a ne rehabilitirali) potrebno je razumjeti uzroke opetovane domestikacije revolucionarki i instrumentalizacije njihove staljinističke viktimizacije, kao i strategije rodnog kodiranja polja moći u javnoj sferi i službenom pamćenju. Netom započeto istraživanje mali je prilog domaćoj kulturi pamćenja onih žena koje »dovode u pitanje i metanarative koji strukturiraju povijesno znanje i male povijesne istine« (Rosenstone, 1988.) te ostaju trajnom inspiracijom za feministički i ljevičarski aktivizam.

Revolucija i reformacija vs. evolucija i revalencija

Cilj je izlaganja ukazati na terminološku i teleološku aporetičnost fenomena *revolucije* i *reformacije*, što za posljedicu ima krivotvorenje semantičkih vrijednosti koje iz navedenih fenomena nominalno izvire. Poseban će naglasak biti na revoluciji koja već na fizikalnoj razini sugerira vrtnju oko vlastite osi, ukazujući na »onanističku« čud navedene kinetičke kvalitete, što je više puta potvrđeno kroz povijest. Kao alternativne terminološke orijentirne smjernice uvodim fenomene *evolucije* i *revalencije*, za koje ću nastojati pokazati da mnogo adekvatnije odgovaraju smislu prvotno navedenog para termina.

IVAN JARNJAK

Zagreb, Hrvatska

Umjetnost revolucije kao revolucija umjetnosti: ruska avangarda još jednom – umjetnik kao proizvođač

Slijedeći Johna Robertsa, ruska je avangarda dana kao paradigma avangarde kao takve, u smislu konvergencije radikalno-političkih i umjetničkih stremljenja. To je bio jedan od posljednjih pokušaja utopijske izmjenne svijeta, na način vezivanja teorije i prakse umjetnosti sa svakodnevnim životom, no još važnije, doslovna primjena umjetničkih ideja i tehnika u tadašnjoj proizvodnji.

Središnja je ovdje misao ruskog konstruktivizma, futurizma i produktivizma. Izdvajaju se El Lissitzky, Rodčenko, Maljevič i teorije Arvatova te Tretjakova, koji je snažno utjecao i na njemačku teoriju umjetnosti u to doba, posebno na krug mislilaca oko Brechta i Benjamina. Koncepti Aleksandra Flakera u izlaganju temeljnih karakteristika ruske avangarde i danas zaslužuju pozornost, dok se, s druge strane, teorijski izvodi Borisa Groysa i njegovih ranih ideja podvrgavaju kritici.

Benjamin je pri povratku iz Moskve 1927. godine, nakon dvomjesečnog boravka, ostavio razne vrste svjedočanstva o svojim iskustvima i refleksijama koje se tiču situacije Rusije u postrevolucionarno doba. Između nekoliko pisama izdvojiti treba članak *Moskva* i njegov dnevnik putovanja u Rusiju, *Moskovski dnevnik*. Benjamin kao glavnu karakteristiku ruskog života u to vrijeme izdvaja »eksperimentiranje«, strast prema eksperimentu na svim poljima života.

Princip otuđenja: razmišljanja o naravi globalnog neoislamokapitalizma

U prvom dijelu referata razmatra se tradicionalno muslimansko razumijevanje religije (*ad-Dīn*) kao i opozitni moderni koncept fenomena religije, koji je, kao takav, u korelaciji s kapitalističkom ekonomijom. Ukratko je, u nastavku, predstavljena transformacija tradicionalnog u moderno poimanje religije unutar muslimanskih intelektualnih i društvenih krugova. Analogno rečenome, u izlaganju se razmatra ideologija globalnog neoislamokapitalizma, jer se u nekim muslimanskim zemljama odvija vrlo složen suodnos između religije, shvaćene u jednoj modernoj formi, i neoliberalne ekonomije, tj. događa se religijsko-političko podržavanje ekonomskog djelovanja osobito izraženog u nezajažljivoj pohlepi. Takvo prakticanje politike, ekonomije i religije duboko destabilizira duševni habitus *homo religiosus* (*hāl*), što je suštinski u suprotnosti s tradicionalnim shvaćanjem religije (*ad-Dīn*). Na temelju toga moguće je govoriti o nekoliko uporedno realizirajućih procesa: otuđenje čovjeka od Boga (neautentično razumijevanje *Tawhīda*), otuđenje od drugoga (uvođenje novog, modernog koncepta zajednice/*Ġamā'a*), ali i otuđenje od svoje praiskonske naravi (*Fiṭrah*). Drugim riječima, radi se o bitno promijenjenom razumijevanju te življenju religije islama (*ad-Dīn al-Islām*), po svojoj naravi suprotstavljenom tradicionalnom poimanju. Ukratko je načinjena komparacija s filozofskim razumijevanjem pojma alijenacije, tj. ukazano je na similarnosti, ali i na epistemološke diferencijacije u dva navedena pristupa fenomenu otuđenja.

NEVENA JEVTIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija

Siromaštvo i princip protestantizma

Hegelovo razumevanje siromaštva

Autorka će u ovom radu pokušati da pokaže u kom smislu Hegelovo razumevanje siromaštva pretpostavlja luteransku profanaciju siromaštva. Reformacija je za Hegela izuzetno važan princip («princip severa») koji kao određujući momenat modernosti inauguriše umski i aktivni subjekt. Sloboda ovog subjekta se realizuje njegovim vlastitim radom. Međutim, neumoljiva dijalektika građanskog društva dovela je do pojave osiromašenja čitavih slojeva i Hegel nije ni u kom slučaju propustio da tu pojavu kritički osvetli. Problem mase siromašnih je pojava specifično vezana za modernu, a Hegel ga je prepoznao kao najpreči problem modernih društava.

HRVOJE JURIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

Revolucija kršćanstva

Suprotno predodžbama o konzervativizmu i retrogradnosti kao bitnim i nužnim odlikama kršćanstva – za što su zaslužne prvenstveno kršćanske crkve, a ponajviše najveća i najmoćnija među njima, Katolička crkva – postoje, kako u nauku Isusa Nazarećanina, kao temelju kršćanstva, tako i u različitim kršćanskim pokretima kroz povijest, tendencije koje možemo nazvati revolucionarnima, čak i ako pojam ‘revolucija’ shvatimo u užem smislu, kao pokušaj socijalno-političkog prevrata kojim bi se trebale srušiti ili radikalno preoblikovati postojeće socijalne i političke institucije, strukture i odnosi u svrhu uspostave novog stanja, odnosno realizacije slobode, jednakosti, pravednosti i solidarnosti u određenoj zajednici ili među svim ljudima, a u naše se vrijeme, u tom pogledu, ističu »teolozi oslobođenja« i »kršćanski anarhisti«. U ovom ćemo se izlaganju, pak, usredotočiti na lik i djelo Edvarda Kocbeka (1904.–1981.), slovenskog pjesnika, prozaika, esejista, intelektualca, kršćanskosocijalističkog aktivista, partizanskog borca, socijalističkojugoslavenskog funkcionara i disidenta, koji je dobar primjer za promišljanje odnosa kršćanstva i revolucije te *revolucije kršćanstva*, pri čemu se taj izraz može shvatiti i kao ukazivanje na intrinzični revolucionarni potencijal kršćanstva i kao zahtjev za revolucioniranjem, tj. radikalnom preobrazbom samog kršćanstva.

PREDRAG KRSTIĆ

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu, Srbija

Protest kao klica revolucije: konzervativna osuda

Izlaganje bi se pre svega oslonilo na kritiku Francuske revolucije Josepha de Maistrea. Nalazeći arhikrivca za nju u protestantizmu, Maistre je omogućio da ono što je video kao kvintesenciju revolucionarnog držanja preuzme i obradi kasnija konzervativna politička misao, osuđujući i revolucije koje će uslediti. U istrajnom protivstavu prema bezmalo svakoj društvenoj promeni, kao u principu odbojna reakcija na zahteve za emancipacijom, ta misao je imala funkciju ponekad razložne opomene i, ređe, korektiva pretencioznim revolucionarnim zahvatima. Međutim, dosledna omraza na svaku kritičku teoriju – osim, dakako, one koja denuncira duh pobune – čini se da je i dalje prepušta ezoteriji sentimentalnih nostalgičara za uređenim svetom srednjeg veka. Svakako nepotpuna i jednostrana, slika pogubnih posledica subverzija korenitih kritika i diverzija društvenih revolucija stoga izvesno nije manje ubedljiva, a možda ni manje istinita.

ANITA LUNIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska

Revolucija u horizontu filozofije prakse

Revolucija je jedna od središnjih kategorija filozofije prakse. Prema Gaji Petroviću, ona je najautentičniji oblik slobode i *najistinskija ljudska praksa te istina i duboka potreba* našeg vremena »ako čovjek hoće da ostane i u punoj mjeri postane čovjek« (*Filozofija prakse*). Slično razumijevanje nudi i Milan Kangrga koji u njoj nalazi nužan uvjet i oznaku svakog prekoračivanja horizonta postojećeg svijeta: »Jer je upravo revolucija nepresušni i nezaustavljivi izvor stvaralaštva, poticaj na djelo, istinsko tlo duha, ostvarenje prostora za razmah ljudskih sposobnosti i mogućnosti, pravi ferment smisla (...)« (*Marxovo shvaćanje revolucije*). Koliko su filozofi prakse uspjeli u prekoračivanju uskih okvira isključivo političkog tumačenja Marxovog pojma revolucije i koliko nam njihovi uvidi o toj »nuždi suvremenog svijeta« (Petrović) i danas mogu biti instruktivni, odgovorit ću u izlaganju.

KSENIJA MAGDA

*Sveučilišni centar za protestantsku teologiju »Matija Vlačić Ilirik«,
Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*

»Zato poreze plaćajte!«

Biblijska promišljanja o revolucijama na temelju Rimljanima 13,1–7

Mnogi se suvremenici, vjernici i nevjernici u istoj mjeri, ljute na apostola Pavla jer je, čini se, nedovoljno revolucionaran za naše doba. Naprimjer, govori robovima da ostanu robovi, pa čak i ako mogu biti oslobođeni, ženama govori da se trebaju pokoravati muževima, a »svakoj duši« naređuje da bude pokorna vlastima jer su od Boga postavljene.

Ovaj referat želi istražiti Pavlove biblijsko-teološke razloge za ovakve savjete ranokršćanskoj zajednici i kroz egzegetsko istraživanje Rimljanima 13,1–7 kao primjer predložiti na koji bi se način mogli, pa čak i trebali, primjenjivati ti principi danas. Drugim riječima, bavit ću se pitanjem jesu li Pavlovi napuci neminovno anti-reformacijski i anti-revolucionarni ili su baš poziv na od svake revolucije dubokosežniju reformaciju društva.

VESNA MARIČIĆ

E-magazin »Filozofski pogledi«, Beograd, Srbija

Uticaj Oktobarske revolucije na razvoj ruske avangarde

Cilj izlaganja sastojaće se u nameri da podseti na razloge koji su doveli do Oktobarske revolucije, na istorijske, društvene, socijalne i kulturne prilike u tadašnjoj Moskvi, kao i na propitivanje posledica iste u oblasti umetnosti.

Naime, kada se pomene Oktobarska revolucija neizostavno je pomenuti i rusku avangardu koja je u sebe inkorporirala gotovo sve vidove umetnosti – od filma, preko slikarstva, do teatra, poezije i proze. Posle Oktobarske revolucije ruski umetnici su avangardu razvijali u svim pravcima, jer su revoluciju doživeli kao dugo očekivani čin koji je bio u skladu sa njihovim očekivanjima. Umetnost je konačno počela da se obraća narodu.

Izlaganje će se baviti propitivanjem uticaja Oktobarske revolucije na delo ruskih avangardnih umetnika, od Ejzenštajna do Maljeviča i Majakovskog.

SUZANA MARJANIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvatska

Protestantske crkve, zaštita/prava prirode i prava životinja vs. etička shizofrenija

Izlaganje nastaje na tragu knjige *Budućnost života* (2003.) sociobiologa Edwarda O. Wilsona, u kojoj, među ostalim, kada govori o abrahamskim religijama (judaizam, kršćanstvo, islam, a tu su dakako i bahaizam i rastafarijanizam), a što se tiče etike okoliša u skladu s vjerovanjem u svetost Zemlje i doživljavanjem prirode kao Božjeg djela, ističe upravo protestantske skupine kao one koje su aktivne u zaštiti prirode i u razvoju koncepta prava životinja. Wilson izdvaja američku Noah Congregation, a mi ćemo ovom prigodom pridodati i Christu Blanke kao i Andrewa Linzeyja, čiji je rad o teologiji životinja kod nas promovirala Željka Bišćan (Edukacijski centar Nova Arka – Ustanova za obrazovanje odraslih). Naime, Andrew Linzey začetnik je suvremenoga kršćanskog pokreta za prava životinja, anglikanski svećenik, teolog, prvi profesor animalne etike na svijetu i kao takav očito i neobična figura za teološke krugove.

Svi oni upozoravaju kako je etika odnosa prema životinjama u znaku distopije, *etičke (moralne) shizofrenije* (usp. Patterson, 2005: 234, Francione: 2002), dakle, čak ne i antiutopije.

ANA MASKALAN

*Centar za omladinska i rodna istraživanja,
Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatska*

Tko, što, kako?

Ideja napretka i društvena promjena

U ovom će izlaganju biti riječi o vezi između novovjekovne ideje napretka i prirode njome vođenih društvenih promjena. Premda je s negativnom kritikom čovjekovih intelektualnih i, značajnije, moralnih kapaciteta u kreaciji boljega društva i svijeta dovedena u pitanje utopijska ideja o svijetloj budućnosti, ideja napretka kao izravnog rezultata ljudske činidbe još uvijek egzistira kao misao vodilja ili barem, ako ništa drugo, kao dio političke retorike koja motivira i prati većinu društvenih akcija i intervencija. Ono što ostaje problematičnim, što se i dalje može s pravom smatrati podbačajem ideje napretka, nalazi se u odgovorima na tri pitanja: na pitanje o subjektu napretka (tko se razvija?), na pitanje o objektu napretka (što se razvija?) i na pitanje o sredstvu napretka (kako se razvija, tj. na koji se način napredak ostvaruje?). U beskompromisnom suočavanju kako s odgovorima na njih tako i s posljedicama pronalaženja boljih alternativa davno zadanim premisama napretka leži, po našem mišljenju, rehabilitacijski potencijal ideje napretka i terapijski potencijal društvenih promjena.

JÜRGEN MOLTSMANN

Evangeličko-teološki fakultet, Sveučilište u Tübingenu, Njemačka

Ernst Bloch, mesijanizam i socijalizam

U ovom radu prikazuje se nasljeđe koje je Ernst Bloch ostavio mesijanizmu u filozofiji i teologiji. Nakon više od pedeset godina od objavljivanja autorova kapitalnog djela *Teologija nade*, nadahnutog *Principom nada* Ernsta Blocha, on u ovome izlaganju prikazuje glavne misaone tokove Blochove filozofije, stavljajući poseban naglasak na Blochova djela *Princip nada* i *Duh utopije*, na nasljeđe koje Bloch preuzima iz biblijskoga židovskog mesijanizma te na njegov utjecaj na marksističku misao. U prvome dijelu rada autor prikazuje Blochov život i djelo, dok u nastavku ocrtava utjecaj Blochove filozofije nade na mesijanske koncepte i utjecaj na poimanje budućnosti unutar marksističkoga mišljenja. Također, autor, preuzimajući Blochovu koncepciju *još-ne-bitka*, ukazuje na redefiniranje pojma nade u kršćanskoj teologiji, utemeljenog na obećanju, čime i kršćanska eshatologija poprima utopijske obrise, ako ona svoje tumačenje poprima iz razumijevanja povijesnosti Boga.

MARIJA OTT FRANOLIĆ

Zagreb, Hrvatska

Feminizam, majčinstvo i utopija

Majčinstvo je toliko kompleksan fenomen da ga feminizmi rado zaobilaze – možda ga držeći nerješivim pitanjem. Stotinu godina nakon Oktobarske revolucije koja je izjednačila ženska i muška prava, žene na Zapadu školuju se kao i muškarci, biraju partnere i poslove, a razlike se počnu produbljivati ako odluče postati majke.

Odnos majčinstva i feminizma problematičan je i treba ga revidirati. Feministička obrana prava na izbor često znači izbor da žena *nema* dijete, da ne bude ograničena biologijom i da lakše postane punopravnim ljudskim bićem.

Žene ne smiju biti definirane isključivo biologijom, no majčinstvo na žene zaista utječe kao biološka činjenica, a kao društvena činjenica otežava im mogućnost samoostvarenja.

Feminizam treba stremiti promjeni stvarnih života žena, a ne da u mreži identitetskih podjela i bijegu od biologije izgubi iz vida svoju prvu zadaću – utopijsku potragu za boljim svijetom za žene.

ŽELJKO PAVIĆ

Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, Hrvatska

Dva Lutherova katekizma

Kroz analizu dva Lutherova katekizma (*Kleiner Katechismus mit Erklärung* i *Christlicher Wegweiser für jeden Tag*) nastoji se pokazati »praktična« osebujnost protestantske vrste duhovnosti: umjesto očekivanja spašenja pasivnim predavanjem svakodnevnim djelovanjem nastojati zaslužiti prekosvjetni život.

DARKO PIRIJA

Adventističko teološko visoko učilište, Maruševac, Hrvatska

Sloboda, pravda i mir: budućnost reformacijske baštine u dijalogu sa suvremenom apokaliptičkom teologijom

U uvodnom dijelu rada kritički se propituju dosezi suvremene apokaliptičke teologije (M. C. de Boer, J. L. Martyn, J. C. Beker i D. Campbell) i njezin potencijal za participaciju u nastojanjima na izgradnji identiteta zajednice vjernika, ali i na preobrazbi društva. Cilj je ovog rada promišljati mogućnost društvene angažiranosti apokaliptičke teologije proizišlu iz temeljnih sadržaja reformacijske baštine bez promicanja promjena kao oblika društvene kontrole (L. Donskis) ili novog izvora ljudske otuđenosti, dok se istovremeno traga za odgovornim oblicima društvenog djelovanja utemeljenim na teološkom poimanju ljudske slobode, pravde i mira.

Metodološki, naglasak je na dijaloškom pristupu kojim će se, primjerice, kritički vrednovati Moltmannova distinkcija između *futuruma* i *adventus* kao i historijska narav apokaliptičke eshatologije ukorijenjene u događaju križa i kršćanskoj nadi. Nadalje, razmatrat će se i vrijednost Pannenbergove konstruktivne i kritičke eshatologije za definiranje mirovne i emancipacijske uloge apokaliptičke eshatologije kao i Volfovo povezivanje posljednjeg suda s pitanjima društvene pravde i pomirenja.

U razlaganju konkretnih sadržaja i *telosa* suvremene apokaliptičke teologije posebnu važnost pridaje se Lutherovom poimanju slobode kao temeljnog obilježja ljudske egzistencije te teološkom tumačenju pravde i pomirenja. Zato je bitno očuvati i transcendentalno i povijesno razumijevanje kršćanske nade, kao i individualno i kozmološko poimanje pravednosti (Käsemann) kao polazišnih točaka za konstruktivno preusmjeravanje i obogaćivanje ljudske egzistencije.

ZDRAVKO RADMAN

Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska

**Znanstvene revolucije:
je li nesumjerljivost nepremostiva?**

Jedan od ključnih pojmova Kuhnova kapitalnog djela *Struktura znanstvenih revolucija* jest nesumjerljivost (*incommensurability*). Mnogo je teorijske pažnje u tom kontekstu posvećeno problemu prevođenja, tj. poteškoćama u razumijevanju povrh ograda revolucionarnih znanstvenih paradigmi. Moje će izlaganje biti posvećeno dvama manje diskutiranim pojmovima, a to su usporedivost (*comparability*) i komunikativnost (*communicability*) te ću nastojati pokazati kako u povijesnoj perspektivi i jedan i drugi omogućavaju nadilaženje razumijevanja zatvorenog u aktualnom trajanju jedne paradigme i usmjerenosti na ono radikalno novo, što se može pokazati i kao mogućnost prevladavanja nesumjerljivosti.

BILJANA RADOVANOVIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Srbija

Priroda naučne promene i tradicija u nauci

U ovom izlaganju se razmatraju dva modela naučne promene: kumulativističko shvatanje razvoja naučnog znanja i model revolucionarnih zakreta i promena. U vezi sa ovom podelom analiziraju se pojmovi kontinuiteta i diskontinuiteta u nauci, kao i pitanje napretka naučnog znanja. Problematika naučne promene dovodi se u vezu sa određenjem tradicije u nauci. Razmatra se pitanje šta se može smatrati tradicijom u nauci imajući na umu početne pretpostavke ova dva modela.

MOJCA RAPO-WAITE

Karlovac, Hrvatska

Žene, utopija, (r)evolucija

U uvodnom dijelu razmatranju teme – žene, utopija, (r)evolucija – pristupit ću iz interdisciplinarnog i pluriperspektivističkog aspekta.

Na taj način mjesto i uloga žene u povijesti i povijesti filozofije i/ili povijesti umjetnosti može se promatrati između utopijskog i revolucionarnog, čime se i otvara utopijsko mjesto iščitavanja, tj. mogućnosti analize i interpretacije djela najrazličitijih filozofkinja – od Hanne Arendt, Marthe Nussbaum i Julije Kristeve do Rosi Braidotti, npr.

Središnji je dio razmatranja upravo mjesto razlike (razlike u iščitavanju), koje multiplicira i transformira okvir za iščitavanje djela različitih autorica, književnica i umjetnica, s jedne strane, kao i mogućnost analize propagande ili antipropagande u (su)vremenim medijima i umjetnostima, s druge strane.

Na ovaj način skiciran okvir za ocrtavanje teme kristalizirat će moguće implikacije u procesu otvorenosti oslikavanja u potezima od revolucije prema evoluciji i obrnuto, od jednodimenzionalnog k multidimenzionalnom, od tekstualnog prema inter- i multitekstualnom, te na kraju, ali ne i najmanje važno, od monizma prema pluralizmu.

RAUL RAUNIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

Kršćanska eshatologija i teorija revolucije: teološki izvori političkog radikalizma u ranom novovjekovlju

Osnovna je nakana rada razmotriti odnos između kršćanske eshatološke apokaliptike i političkog radikalizma u ranom novovjekovlju. Središnja teza spisa nastoji pokazati da povijesni obrati u pluralističkoj recepciji kršćanske eshatologije dovode do religijskih pokreta i ideoloških učenja koji predstavljaju prve teorije i legitimacije revolucija. Okosnicu izvoda čini analiza Calvinove političke ekleziologije, koja teološka pitanja izravno unosi u političku sferu čineći ih stvarima konkretnih i radikalnih socijalnih i političkih djelovanja. Takva djelovanja uspostavljaju organiziranu, bezuvjetnu, kolektivnu i javno iskazanu poslušnost prema Bogu, koja uključuje religijsku i moralnu dužnost oružane obrane, po vlastitom razumijevanju istinske religije, od heretičkih vladara. U posljednjem dijelu rada istražuje se sadržajna i legitimacijska povezanost između novovjekovnog radikalizma i modernih teorija revolucija.

GORAN RUJEVIĆ

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija

Uzroci i posledice reformacije prirode

Pri samom kraju svog spisa *Optika* Isaac Newton poseže za pojmom »reformacija sistema« pod kojim on razume periodičnu intervenciju Boga u postojeći sistem sveta kako bi se održalo kontinuirano postojanje prirode koja je po sebi sklona propadanju. Haotična kretanja kometa Newton povremeno naziva izvorom potrebe za takvom reformacijom, a povremeno ih imenuje kao mehanizam kojim Bog tu reformaciju sprovodi. Ovakvi protivrečni stavovi mogu se usaglasiti jedino ako prihvatimo da se prema Newtonovoj filozofiji prirode mogu razlikovati dve ideje uređenog sistema: prosto uređen mehanički sistem sklon propadanju i dobro uređen dizajniran sistem, čija je glavna karakteristika očitovanje prisustva svemoćnog i dobrog Tvorca. Reformacija prirode time je pojam kojim se Newton ograđuje od deističkih interpretacija svog sistema prirodne filozofije.

SLOBODAN SADŽAKOV

Pedagoški fakultet u Somboru, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija

Reformacija i moral

Značaj pojave reformacije u evropskoj istoriji je dobro poznat, tumačen najčešće kao preokret vezan za religijsku sferu i novi pravac interpretacije hrišćanskog učenja. Hrišćansko učenje je, od svog nastanka, imalo veliki uticaj i relevantnost u pogledu moralnog delanja, a samim tim i za etiku kao refleksiju ovog tipa delanja. U izlaganju će biti tematizovan uticaj reformacijskog učenja na sferu morala, kao i konsekvence koje su vezane za širi sklop novovekovnog praktičkog konteksta (shvatanje individualnosti i države, sekularizacija).

Je li danas moguća nenasilna revolucija?

Alternativa iz perspektive francuskog postmodernog marksizma

Izlaganje pokazuje mogućnost nenasilne revolucije danas. Ono se temelji na specifično francuskom mišljenju situacije (situacionizma) kao promjene mjesta s kojeg subjekt upućuje zahtjev za demokratskim priznanjem. Svoje argumente autor koncentrira na razumijevanje demokracije kao revolucije u mišljenju Jacquesa Rancièrea koji u političko polje uvodi estetičku i hermeneutičku borbu za priznanje individue temeljenu na estetički ružnom kao politički krivom, od transformacije radnika u proletera, žene u feministicu, imigranta-radnika u politički pojam imigranta. Jedina mogućnost revolucionarnog nenasilnog akta demokratskog priznanja jest pojmovna promjena koja dezidentifikacijom kao subjektivacijom vrši »izmještanje« subjekta iz danog mu »prirodnog« mjesta, onog »biti radnikom«, »biti ženom«, »biti ekonomskim imigrantom« u političke pojmove proletarijata, feminizma i imigracije. Političko kao mogućnost promjene ili revolucije više nisu izbori (kao zastarjeli koncept koji zadržava mjesto) nego je to situacijska sfera civilnog društva koje samo određuje i formira mjesto (situaciju) s kojeg upućuje politički zahtjev za jednakošću. Civilno društvo tako podrazumijeva situacijsko ništa koje time ne postoji, ali kao potencija izrasta zajedno sa zahtjevom koji upućuje i s njegovim se ostvarenjem gasi. Što je ostalo od Marxa i Oktobarske revolucije danas ogleda se upravo u navedenom situacionizmu koji se uspostavlja hermeneutički i estetički, a ne više institucionalno-politički. Time je jasno da političko postoji samo kao ne-poredak, kao ono krivo, nesuglasno, neubrojeno i bez udjela, kao demokracija protiv države i kao demokracija protiv liberalizma. Novo mišljenje revolucije u filozofijskom te nova ljevica u političkom smislu danas trebaju i nove pojmove.

ENTONI ŠEPERIĆ

*Sveučilišni centar za protestantsku teologiju »Matija Vlačić Ilirik«,
Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*

Euharistijski socijalizam i budućnost lijevog političkog subjekta

Veza između kršćanstva i marksizma duboka je i intimna. No, želimo li u potpunosti sagledati krizu utemeljenja lijevog protesta protiv dehumanizirajuće logike globalnog kapitalizma, to zasigurno neće biti moguće bez ozbiljnijega angažmana i uvažavanja iznimno bogate tradicije kršćanskog humanizma. Riječ je o izvjesnosti koja se danas naširoko prihvaća i uvažava svugdje osim u Hrvatskoj, gdje karakteristični zazor od kršćanskog socijalizma – ponajprije zbog povijesnog balasta jugoslavenskog komunizma – još uvijek ima izraženi ideološki predznak i naboj. Stoga zagovarati obnovu »proceduralne paradigme« anti-kapitalističkog protesta na zasadama kršćanskog socijalizma u kontekstu jednog postkomunističkog i tranzicijskog društva kao što je hrvatsko nije tek nesmotrena proturječnost nego je to i svjesna kontra-kulturna, tj. subverzivna gesta. No, želimo li se oduprijeti prinudnostima prevladavajućih stereotipija i uobičajenim prizemnostima, bit će potrebno nešto više od snishodljivosti kako bismo izdržali argument *nužnosti* povezivanja kršćanske ontologije i marksističkog humanizma u djelotvornom protestu protiv dehumanizirajuće logike i prakse globalnog kapitalizma.

U ovom radu autor nastoji izvući nekoliko kontekstualnih poticaja proizišlih iz kritičkog susreta s političkom ontologijom Alaina Badioua, a napose iz njegova filozofskog *pretumačenja* sv. Pavla. Bez težnje sustavnosti ili zaokruženosti, u ovom radu nastoji se u vidu naslućivanja i malih filozofskih provokacija sagledati ključne dodirne točke i razlike između Badiouove političke ontologije i kršćanske ontologije te, u vidu prolegomene za buduću kontekstualnu političku teologiju, razmotriti pretpostavke utemeljenja jedne »pavlovski« inspirirane političke ontologije.

KREŠIMIR ŠIMIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište u Osijeku, Hrvatska

Interpretativna znanost o kulturi i postliberalna teologija

Kada se u drugoj polovici devetnaestog stoljeća pokušala konstituirati, znanost o kulturi (*Kulturwissenschaften, Geisteswissenschaften, Science of Culture*) predstavljala se kao reformska znanost. Ona je bila reformska ponajprije u smislu emancipacije od metafizike (W. Dilthey), ali i u smislu društvenog napretka (E. B. Tylor). Znanost o kulturi, koja se pokušala zasnovati kao kohezijsko mjesto za sve društveno-humanističke znanosti i postati reformska, postala je u konačnici interpretativna znanost (C. Geertz) i na taj način u nekoj mjeri paradigma znanosti uopće (naime, sve više prevladava mišljenje da su i prirodne znanosti zasnovane na svojevrsnoj simboličkoj formi, a ne na pukom skupu procedura i hipoteza). Tako shvaćena znanost o kulturi također ima reformatorski afinitet (C. Geertz smatra da Parsonsova teorija kulture, na odgovarajući način ispravljena, treba postati jedno od najmoćnijih intelektualnih oruđa u borbi protiv ideologija). Izlaganjem se nastoji pokazati da reformski potencijal znanosti o kulturi, točnije, interpretativne znanosti o kulturi, ostaje samo potencijal, ponajprije stoga što mu nedostaje društveni organizam: »tijelo« (što, primjerice, nije slučaj s kulturalnim studijima, koji su supkulturne otpore pokušali realizirati posredstvom ženskog pokreta, postkolonijalne borbe, pokreta za oslobođenje crnaca i dr.). Konačno, ističe se da je znanost o kulturi kao interpretativna znanost »reformirala« reformacijsku postliberalnu teologiju i tako se, posredno, »utjelovila« jer je postliberalna teologija povezana s praksom specifičnog društvenog organizma (*social organism*), Crkve, koju postliberalni teolozi shvaćaju kao subverzivnu zajednicu, »antiinstitucionalnu instituciju«, agonističku »kulturu u dijaspori« (R. Clapp).

MATIJA MATO ŠKERBIĆ

*Elektrostrojarska škola, Varaždin; Glazbena škola u Varaždinu;
Fakultet organizacije i informatike u Varaždinu,
Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*

W. J. Morganov prijedlog reformacije konceptualiziranja sporta – široki internalizam i historicistički konvencionalizam

U nemogućnosti i nedosežnosti jednoznačnog definiranja (pojma) sporta, filozofi sporta okrenuli su se njegovoj karakterizaciji i konceptualizaciji. Štoviše, tek precizno određena suština sporta može pružiti snažan normativan oslonac sportu, posebice u čestim moralno prijepornim slučajevima sportske prakse. A sport u svom fundamentu jest – prakticiranje (sporta).

Autor tako najprije kritički sagledava R. L. Simonovu racionalno utemeljenu koncepciju *širokog internalizma*, iznesenu 1999. godine i danas općeprihvaćenu. Sport je društvena praksa čiju esenciju čine – težnja k izvrsnosti, inherentne i interne vrednote te specifična i jedinstvena logika.

S druge strane, W. J. Morgan ovu koncepciju smatra bitno promašenom jer ne uključuje socijalni i povijesni kontekst i razvoj sporta. Autor kritički analizira niz recentnih radova u kojima Morgan vrši razradbu i razložbu reformacije Simonove koncepcije, odnosno prijedlog nove. Nju utemeljuje na etnocentrizmu i komunitarizmu te naziva – *historicistički konvencionalizam*.

IVA ŠOKIČIĆ
Zagreb, Hrvatska

Revolucija protiv »novog svjetskog poretka« – utopijska ideja ili realna opcija?

Suvremeno je društvo obilježeno brojnim globalnim problemima koji zahvaćaju sve razine života ljudi i, s obzirom na to da ih je nemoguće negirati ili ignorirati, izazivaju sveopće nezadovoljstvo, a često i želju za aktivnim otporom određenim skupinama ili pojedincima.

Totalitarne sklonosti brojnih političkih sustava, globalni terorizam kao ozbiljna prijetnja stanovništvu, masovni prosvjedi nezadovoljnih građana, sveprisutno nametanje diktatorske volje vladajućih te uskraćivanje elementarnih ljudskih prava ključni su za razumijevanje današnje perspektive društva i potrebe za promjenom te njeno ozbiljenje u vidu svojevrsne revolucije.

Polazeći od kategorija utopijskog, realnog i racionalnog te čvrsto utemeljenog jednodimenzionalnog društva, interpretirat će se značenje termina »novi svjetski poredak«, teorije revolucije L. Trockog i H. Arendt, a potom komparirati vizije totalitarnih poredaka G. Orwella i A. Huxleyja iz filozofske perspektive.

Pitanje koje se postavlja je može li se revolucija, u svom izvornom, radikalnom, aktivnom, no naprednijem i učinkovitom obliku, danas misliti samo kao ideja ili kao realno ozbiljiva opcija?

NIKOLA TADIĆ

Sisak, Hrvatska

**Praxis filozofija kao mišljenje revolucije:
pjesničko-filozofski tekstovi o našim filozofima**

Autor će, umjesto klasičnog simpozijuskog izlaganja, ponuditi niz pjesničko-filozofskih tekstova posvećenih hrvatskim filozofima, osobito praxis-filozofima, koji su objavljeni u njegovim knjigama *Filozofski seminar*, *Zagrebačka filozofska škola*, *Pećina sjećanja* i *Diomedov vrt*.

TIJANA TRAKO POLJAK

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

Socijalna ekologija – revolucija ili *mainstream*?

O području socijalne ekologije kao revolucionarnom kretanju govorimo u dvojakom smislu. S jedne strane, mislimo na revolucionarnost ideje o čovjekom uvjetovanoj (socijalno)ekološkoj krizi koja se razvija u drugoj polovici 20. stoljeća. S druge strane, govorimo o organiziranim ekološkim pokretima koji su u početku doživljavani kao revolucionarni u svojim zahtjevima za promjenom svijesti, normi i vrijednosti, ali i praktičnog djelovanja u svakodnevnom životu te na razini službenih institucija i regionalnih, nacionalnih i globalnih središta društveno-političke moći. Čitav su proces pratile i značajne publikacije te lokalni i međunarodni skupovi koji su problematizirali čovjekov antropocentrični odnos prema prirodi i okolišu i tražili održivija rješenja u smjeru usvajanja eko/biocentričkih načela. Uspjeh environmentalizma i ideja na kojima počiva danas se možda najbolje očituje u činjenici da ga se više ne doživljava revolucionarnim, već je postao prihvaćenim načinom mišljenja i djelovanja, tzv. *mainstream*, u različitim prirodnim, tehničkim, društvenim i humanističkim disciplinama, kao i u socijalnim, kulturnim, religijskim, pravnim, političkim, ekonomskim i drugim sustavima.

NENAD VERTOVŠEK¹, IVANA GREGURIC²

¹ *Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Hrvatska*

² *Katedra za komunikacije, Visoka poslovna škola Zagreb, Hrvatska*

Promišljanje znanstveno-tehničke (r)evolucije čovjeka i svijeta

Rad promišlja filozofske aspekte znanstveno-tehničkog razvoja i njihov utjecaj na bit čovjeka i njegovu zbilju. Već danas je vidljivo da znanost i tehnika postavljaju čovjeka i njegovu zbilju na novu, djelomično umjetnu ili potpuno umjetnu osnovu, što nas udaljava od prirode kao našeg drugobitka. Okvire (r)evolucionarnih promjena bit će sve teže promatrati kao izdvojene te će imati nepovratne posljedice u bioetičkom smislu poimanja čovjeka, ljudske zajednice i svijeta kakvog poznajemo. Bližimo li se velikoj »točki preokreta« koja će tražiti od nas da na nov način promišljamo bit čovjeka i njegovo poboljšanje u djelomično umjetno ili umjetno biće? Nova kibernetička slika svijeta i čovjeka dovodi do nepredvidivih revolucionarnih posljedica po čovjeka i čovječanstvo. Koliko smo spremni za to?

DAFNE VIDANEC

Veleučilište Baltazar Zapresić, Hrvatska

O značenju i tumačenju koncepata revolucije i reformacije u kontekstu propitivanja moralnih temelja kulture moderniteta u misli Charlesa Taylora

U razumijevanju ishodišta moralne filozofije i njoj primarna predmeta istraživanja – moralnih izvora – suvremeni, još uvijek živeći mislilac Charles Taylor u diskusiji o izvorima morala, ekspliciranoj u njegovu opsežnu djelu *Izvori sebstva. Razvoj modernog identiteta*, polazi od fenomenologijski impostirane analize interpretativne geneze epistemologijski definiranih okvira razumijevanja ljudskog djelovanja. Vrhunac te geneze, kako u kognitivnom tako i u materijalnom pogledu, predstavlja Taylorova »kritika« moralnih okvira čiji su temelji zasađeni u protestantskoj etici, koja za polazišnu točku vrednovanja ljudskog djelovanja i moralnih izvora uzima ljudski život kao takav, pri čemu se, kada je riječ o njegovu formalnom aspektu, podcrtava značajnost onoga što Charles Taylor dohvaća u sintagmi »afirmacija svakodnevnog života«.

U ovome izlaganju autorica želi pokazati i rastumačiti kako i zašto je upravo lutherovska reformacija u području kognitivnoga i praktičnoga iznjedrila spoznajno-teorijsku revoluciju koja je, kada je riječ o temeljima morala, rezultirala novim moralnim fenomenom: identitetom kulture moderniteta.

MAROJE VIŠIĆ

Udruga za razvoj civilnog društva »Bonsai«, Dubrovnik, Hrvatska

Mišljenje revolucije H. Marcusea

Marcuseovu kritičku teoriju obilježilo je konstantno traganje za revolucionarnim subjektom te umnom zbiljom iz perspektive konkretnih povijesnih mogućnosti. Tako je Marcuse revolucionarni obrat tražio najprije u karakteru rada, dinamici i strukturi nagona, tehnologiji i, naposljetku, u dimenziji estetskog. Marcuse je među prvima, može se reći, percipirao tehnologiju kao novu ontologiju i time odustao od proletarijata kao nositelja revolucionarne promjene. Teorijski gledano, Marcuseov pristup može se podijeliti u dvije faze: fenomenološki ili hajdegerijanski marksizam te frejdo-marksizam.

Intencija je ovog izlaganja prikazati Marcuseovo mišljenje revolucije u kontekstu cjelokupnog djela i genealogije izloženih stavova.

STANKO VLAŠKI

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Srbija

Nema revolucije bez reformacije

Hegelovo poimanje odnosa države i religije

Hegelove reči iz *Enciklopedije filozofskih znanosti* da revolucija nije moguća bez reformacije mogu se shvatiti kao načelno upozorenje da svakoj korenitoj političkoj promeni mora prethoditi promena u unutrašnjem svetu uverenja pojedinca i zajednice. Te reči istorijski preciznije upućuju na reformisano hrišćanstvo kao na inherentni podstrek modernim revolucionarnim previranjima. Religiozno oslobođenje savesti prethodilo je političkom oslobođenju i u tom smislu Hegel izdvaja protestantizam kao najviši lik religioznosti koji je u modernoj običajnosti moguć. S druge strane, Hegel favorizuje protestantizam ne samo zato što je ubeđen da je religijska reformacija prethodila i da uvek mora prethoditi revoluciji, nego i zbog toga što smatra da s protestantizmom postaje očito da i reformisanje religije ostaje nedovršeno i apstraktno ukoliko ne preraste u politički prevrat. Razmatranje načina na koji Hegel problematizuje odnos države i religije autora vodi ka zaključku: *revolucije ne može biti bez reformacije, ali ni istinske reformacije bez revolucije.*

SAMIR VRABEC

Osijek, Hrvatska

Jukstapozicija Luthera i Karlstadta kao ogledni primjer odnosa reformacije i revolucije

Uvaženi profesor teologije na Wittenberškom sveučilištu Andreas Bostenstein von Karlstadt 1512. godine promovirao je Martina Luthera u doktora teologije. Premda ova dva reformatora nikada u biti nisu bili prijatelji, obostrani utjecaj bio je neupitan. Za vrijeme Lutherova gotovo jednogodišnjeg boravka u dvorcu u Wartburgu nakon povratka iz Wormsa, Karlstadt će se prometnuti u vođu protestantizma u Wittenbergu. Lutherovim povratkom u Wittenberg u ožujku 1522. započinje njihovo udaljavanje. Jukstapozicija Lutherovih i Karlstadtovih teoloških i eklezijalnih shvaćanja, kao i socijalnog nauka, te njihova povijesnog epiloga, čini nam se amblematskom za opis odnosa teorijskih pojmova reforme i revolucije. Luther kao »neodlučni« reformator i skrušeni sugovornik svjetovnih vladara čiju je zaštitu trebao i o čijoj je podršci ovisio uspjeh reformacije. Karlstadt kao revolucionar koji je za Luthera i Wittenberg otišao predaleko zagovarajući *Bildersturm*, odbacujući svaki oblik ljudskog znanja i društvenog autoriteta, skinuvši akademsku togu i svećenički talar. Reformacija kao povijest rasprave o razlikama oko razumijevanja i granicama svjetovnog i Božjeg kraljevstva te načinima na koje su ih Luther i njegovi suvremenici shvaćali. Jesu li to rasprave koje odzvanjaju u prošlosti ili njihov eho dopire i u suvremenost? Dostignuća reformacije povijesnim tijekom postaju sastavnim dijelom društvene strukture u sklopu koje ponovno postaju podložna novom preispitivanju do današnjih dana.

LAWRENCE WAITE

Karlovac, Hrvatska

Inovativna reforma: trajna revolucija – demokratski imperativ

Izlaganje koje predstavljam tiče se same naravi revolucije i snažne potrebe za reformom koja osigurava napredak korjenite transformacije. Tom se temom bavim u kontekstu prividno demokratskih sustava utemeljenih na dobroj volji i namjerama. Da bi se radikalna promjena uopće mogla dogoditi, potrebno je identificirati samu bit demokracije, odnosno pravo glasa, i usredotočiti se na tu, takoreći, riznicu te je prožeti snagom slobode: instrumentalno, konkretno i duboko integrirajući i transcendirajući tradicionalno pravo glasa u vjesnika novog doba slobode izražavanja; koristeći izbornu pravo koje osnažuje ljude u njihovim numeričkim, simboličkim i jezičnim sposobnostima, na način koji obuhvaća jasnu administrativnu evidenciju/obradu i nadilazi sve društvene podjele u pogledu razumljivosti i privlačnosti te time pobuđuje golemu masovnu podršku.

U izlaganju će se razmatrati kako inovativna promjena glasačkog sustava (glasovanja) može revitalizirati vladajuću paradigmu čineći ideologiju trajno moćnom (a ne štetno i koruptivno služinskom u odnosu na moć) te čineći javno izražavanje (u trenutku odluke/izbora) slobodnim, i pri tome ostvariti cilj živog, smislenog, uvijek prevratničkog, ali i kompetitivnog političkog života kao krune građanske vrline. Politička uzvišenost trajne mirne preobrazbe: ondje gdje je revolucija reforma, a reforma revolucija.

ADRIANA ZAHARIJEVIĆ

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu, Srbija

Rađanje reforme i transformacija političkog

U izlaganju ću tematizovati događaj koji nema obletnicu, iako je ostavio najdublji trag na društvo u kakvom danas živimo. Reč je o institucionalnom rađanju reforme, odnosno o stasavanju ideje o nužnosti poboljšanja ili optimizacije vladanja. Taj se trenutak dovodi u vezu s transformacijom političkog, koje prestaje da bude svodivo na rat i pravdu i postaje određivo kao nestalan skup političkih tehnologija i sistemskih obrazaca upravljanja. Savremena država u kojoj se političko često iscrpljuje u organizovanju nepreglednih »institucionalnih praksi i politika« (*policy*) svoje korene ima u transformaciji političkog koje koincidira s periodom rane vladavine kraljice Viktorije. To je doba kada se sukob društvenog i političkog razrešava reformom, koja kodifikuje društvene norme i vrednosti i artikuliše temeljna organizaciona načela društva, oblikujući i fiksirajući regulativni društveni ideal.

LANA ZDRAVKOVIĆ

*Mirovni institut – Institut za suvremene društvene i političke studije,
Ljubljana, Slovenija*

**Politizacija života:
o mogućnosti revolucije danas**

Izlaganje se fokusira na promišljanje mogućnosti revolucionarne politike u današnje vrijeme, koje može biti okarakterizirano i kao vrijeme krize politike. U fokusu je pitanje kako konstruirati istinski revolucionarnu gestu, imajući u vidu da su dosadašnje revolucije mijenjale samo subjekte na vlasti, dok su samu strukturu vlasti ostavljale nepromijenjenom. Tvrdim da istinska revolucija ne znači preuzimanje vlasti, nego upravo suprotno, dekonstrukciju instancije vlasti. Kao takvu, revoluciju treba nanovo izumiti i postaviti na kartu historije kao emancipatorni proces uspostavljanja politike jednakosti, tj. kreacije univerzalnog – ne-etatističkog, ne-predstavničkog, ne-identitetskog – prostora politike »za sve«, odnosno za »bilo koga«, bez Drugog. Takva se revolucija kroz misao-praksu suočava s kritičkim preispitivanjem-promjenom svega, od međuljudskih odnosa, preko političke zajednice, do odnosa prema svijetu (prirodi, životinjama, resursima). To pretpostavlja izmišljanje-redefiniciju revolucionarnog subjekta, metode i organizacije.

ENIS ZEBIĆ
Zagreb, Hrvatska

Kršćanski socijalizam *Socijalne revije*

Ukidanjem političkog pluralizma nakon proglašenje »šestojanuarske« diktature godine 1929., kada je zabranjena i Hrvatska pučka stranka, kršćansko-socijalni nauk nestaje kao zasebna artikulirana politička opcija na nacionalnoj razini. Međutim, taj politički pravac ne nestaje u potpunosti. Među ostalim, šibenski časopis *Socijalna revija* (1931–1937, zabranjen godine 1934–1935), koji uređuje i izdaje dr. Božo Dulibić, održava ideju kršćanskog socijalizma na životu i objavljuje niz zanimljivih društveno-kritičkih tekstova, s još otprije kod pučkaša prisutnim jasnim antifašističkim stavom.

ADRESAR
SUDIONIKA I SUDIONICA

Sead Alić

Petrovogorska 16a
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: salic@unin.hr

Lazar Atanasković

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za filozofiju
Dr Zorana Đinđića 2
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: lazaratanaskovic@ff.uns.ac.rs

Eva D. Bahovec

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za filozofijo
Aškerčeva 2
SI–1000 Ljubljana
Slovenija
e-mail: ebahovec@yahoo.com

Vanja Borš

Suhopoljski put 7/1
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: vanja.bors@gmail.com

Stipe Buzar

Libertas međunarodno sveučilište
Trg J. F. Kennedyja 6b
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: sbuzar@libertas.hr

Aneli Dragojević Mijatović

Viškovo 60
HR–51216 Viškovo
Hrvatska
e-mail: anelidr@yahoo.co.uk

Ivo Džinić

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Odjel za kulturologiju
Trg Svetog Trojstva 3
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: idzinic@unios.hr

Ivana Greguric

Visoka poslovna škola Zagreb
Katedra za komunikacije
Ulica grada Vukovara 68
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ivana.greguric@vpsz.hr

Zoran Grozdanov

Vodovodna 13
HR–51000 Rijeka
Hrvatska
e-mail: carnaro@gmail.com

Josip Guć

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Centar za integrativnu bioetiku
Sinjska 2
HR–21000 Split
Hrvatska
e-mail: jos.guc@gmail.com

Damir Hršak

Sveučilište u Zagrebu
Metalurški fakultet u Sisku
Aleja narodnih heroja 3
HR-44103 Sisak
Hrvatska
e-mail: hrsakd@simet.hr

Vlatko Ilić

Univerzitet umetnosti u Beogradu
Fakultet dramskih umetnosti
Bulevar umetnosti 20
RS-11070 Novi Beograd
Srbija
e-mail: vlatko.ilic@gmail.com

Vesna Ivezić

Primorska 27
HR-10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: vesna.ivezic9@gmail.com

Renata Jambrešić Kirin

Institut za etnologiju i folkloristiku
Šubićeva 42
HR-10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: renata@ief.hr

Luka Janeš

Sveučilište u Zagrebu
Sveučilišni centar za integrativnu bioetiku
Ivana Lučića 1a
HR-10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ljanes@unizg.hr

Ivan Jarnjak

Okrugljačka 21
HR–10090 Zagreb
Hrvatska
e-mail: jarolinus@gmail.com

Orhan Jašić

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet islamskih nauka
Ćemerlina 54
BA–71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
e-mail: orhanjasic@yahoo.com

Nevena Jevtić

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Dr Zorana Đinđića 2
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: nevena.jevtic@ff.uns.ac.rs

Hrvoje Jurić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: hjuric@ffzg.hr

Predrag Krstić

Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teoriju
Kraljice Natalije 45
RS–11000 Beograd
Srbija
e-mail: krstic@instifdt.bg.ac.rs

Anita Lunić

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Poljička cesta 35
HR–21000 Split
Hrvatska
e-mail: anitalunic@yahoo.com

Ksenija Magda

Sveučilište u Zagrebu
Sveučilišni centar za protestantsku teologiju
»Matija Vlačić Ilirik«
Ivana Lučića 1a
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ksenija.magda@gmail.com

Vesna Maričić

Džona Kenedija 30
RS–11000 Beograd
Srbija
e-mail: vvesnamari@yahoo.com

Suzana Marjanić

Institut za etnologiju i folkloristiku
Šubićeva 42
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: suzana@ief.hr

Ana Maskalan

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Centar za omladinska i rodna istraživanja
Amruševa 11/II
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ana@idi.hr

Jürgen Moltmann

Biesingerstr. 25
D-72070 Tübingen
Deutschland

Marija Ott Franolić

Tratinska 52
HR-10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: marijaott@gmail.com

Željko Pavić

Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«
Frankopanska 26
HR-10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: zeljko.pavic@lzmk.hr

Darko Pirija

Adventističko teološko visoko učilište
Maruševac 82a
HR-42243 Maruševac
Hrvatska
e-mail: pirijad@gmail.com

Zdravko Radman

Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54
HR-10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: radman@ifzg.hr

Biljana Radovanović

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet
Ćirila i Metodija 2
RS-18000 Niš
Srbija
e-mail: biljana.radovanovic9@gmail.com

Mojca Rapo-Waite

Kupska 1
HR–47000 Karlovac
Hrvatska
e-mail: waitemojra@gmail.com

Raul Raunić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: rraunic@ffzg.hr

Goran Rujević

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za filozofiju
Dr Zorana Đinđića 2
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: goran.rujevic@ff.uns.ac.rs

Slobodan Sadžakov

Univerzitet u Novom Sadu
Pedagoški fakultet u Somboru
Podgorička 4
RS–25000 Sombor
Srbija
e-mail: slobodansadzakov@yahoo.com

Goran Sunajko

Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«
Frankopanska 26
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: goran.sunajko@lzmh.hr

Entoni Šeperić

Hrvatskog sokola 67
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: eseperic@gmail.com

Krešimir Šimić

Hrvatske Republike 21
HR–31216 Antunovac
Hrvatska
e-mail: ksimic@ffos.hr

Matija Mato Škerbić

Hrvatskih branitelja 5
HR–42000 Varaždin
Hrvatska
e-mail: matijaskerbic@gmail.com

Iva Šokičić

Šulekova 5a
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: iva.sokicic@gmail.com

Nikola Tadić

Zibelska 15
HR–44000 Sisak
Hrvatska
e-mail: blazenkabt@gmail.com

Tijana Trako Poljak

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju
Ivana Lučića 3
HR–10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: ttrako@ffzg.hr

Nenad Vertovšek

Stomorica 7
HR–23000 Zadar
Hrvatska
e-mail: nenad.vertovsek@gmail.com

Dafne Vidanec

Veleučilište Baltazar Zaprešić
Vladimira Novaka 23
HR–10290 Zaprešić
Hrvatska
e-mail: dafne.vidanec@gmail.com

Maroje Višić

Udruga za razvoj civilnog društva »Bonsai«
Svetog Križa 3
HR–20000 Dubrovnik
Hrvatska
e-mail: maroje.visic@gmail.com

Stanko Vlaški

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za filozofiju
Dr Zorana Đindića 2
RS–21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: stanko.vlaski@ff.uns.ac.rs

Samir Vrabec

Vijenac Ivana Meštrovića 48
HR–31000 Osijek
Hrvatska
e-mail: svrabec@tfmvi.hr

Lawrence Waite

Kupska 1
HR–47000 Karlovac
Hrvatska
e-mail: lawrencewaite@outlook.com

Adriana Zaharijević

Univerzitet u Beogradu
Institut za filozofiju i društvenu teoriju
Kraljice Natalije 45
RS-11000 Beograd
Srbija
e-mail: zaharijevic@instifdt.bg.ac.rs

Lana Zdravković

Mirovni inštitut
Metelkova 6
SI-1000 Ljubljana
Slovenija
e-mail: lana.zdravkovic@mirovni-institut.si

Enis Zebić

Kralja Zvonimira 119
HR-10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: enis.zebic@gmail.com

IZDAVAČ

Hrvatsko filozofsko društvo

ZA IZDAVAČA

Zdravko Radman

UREDNICIA

Ana Maskalan

LEKTURA I KOREKTURA

Zoran Grozdanov, Hrvoje Jurić, Ana Maskalan

DIZAJN KORICA

Denis Kos

PRIJELOM TEKSTA

Stjepan Ocvirk

TISAK

GRAFOMARK, Zagreb

NAKLADA

300

CIP zapis je dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000980352.

ISBN 978-953-164-195-1

